

KORUNK REGÉNYIRODALMA

Radomir Konstantinovičot három érdekes regényéből (*Daj nam danas, Mišolovka, Čisti i prljavi*) és a lapokban, folyóiratokban megjelent kritikáiból, esszéiből és tanulmányaiból ismerjük. Őt elsősorban a regény érdekli, s most, amikor már három regény tapasztalatait leszűrte (a negyedik pedig talán már készül), a regényirodalom mai helyzetét igyekszik felmérni (*Gde je Tolstoj?* Izraz, 7-8. sz.).

„Miért nincs meg korunknak a maga Háború és békéje?” — ebből a kérdésből indul el tanulmányában Konstantinovič, és 15 oldalon fejtegeti nézeteit korunk irodalmáról és regényéről.

Tolsztojt a szabadság és a szükségszerűség, az ember és a történelem abszolutuma közötti eltérés foglalkoztatja. A nagy titok megoldásának kulcsa az epika. Ahhoz, hogy igazi epikus képet fessünk, hinnünk kell a történelem abszolút értelmében. Paszternák meg akarta ismételni Tolsztojt, hogy napjaink Tolsztoja lehessen. Az Ohrannaja gramota és a Doktor Zsivagó szerzője mindenképp lázadás a történelem ellen; ő nemcsak egy valóság ellen lázad (ami miatt támadják, illetve ünneplik), hanem általában a történelem ellen kel fel, amely, szerinte, abszurd. A Doktor Zsivagó inkább formájában, mint lényegében epikus. Hiányzik belőle a Háború és béke mozgásának ereje. Paszternákot a modern irodalomhoz az értelmetlenség érzése köti, s ezt kívánta ő tolsztoji epikával kifejezni, de az igazi epikus szelleméhez a világ értelmébe és a történelembe vetett hit szükséges, s mivel ez Paszternákban nincs meg, ő Tolsztoj — Tolsztoj hite nélkül.

Az abszurdum nem egyéb, mint a mi természetes viszonyunk a világhoz, mondta Sartre. A mai irodalom abszurdumának tekinti azt, amit Tolsztoj törvénynek tartott, s nem Tolsztoj epikájában, hanem ennek az epikájában a kihalásában találja meg indító erejét. Pedig már Tolsztojtban megfogant a kérdés (*Mi a művészet?*), az a lázadás az irodalom ellen, amely ma az irodalom természetes állapota. Ezért Tolsztoj a klasszikus irodalom dicsősége, de tagadása, legnagyobb bírálata is, ő az út az új irodalom felé.

Napjaink irodalma nem akarja folytatni a Háború és békét, elfelejtette az Anna Kareninát, mintha elvesztette volna a mese-mondás képességét. Az irodalomban mind kevesebb az irodalom. Beckett azért nagy író, mert nem az irodalomból indult ki, hanem

az irodalom legmélyebb okaiból. Ő nem a tolsztoji Szeretet álláspontjáról beszél, hanem épp e szeretet hiánya miatt. Pedig a szeretet, csakis a szeretet tud mesét teremteni. Az élet mozgás, a mozgás szeretet, a szeretet mese — tehát az élet mese, vonja le a következőkéményt Konstantinovič. Tolsztoj, amikor ír, nagyon szeret. Éppúgy, mint Homerosz. A homéroszi eposznak van befejezése, mert integrális; mi már nem érezzük a befejezéseket. Az abszurdum légkörében lehetetlen az igazi kezdet és az igazi vég, nincs idő, mert az abszurdum nem kezdődik, és nem végződik: az időn kívül áll.

A klasszikus irodalom történetét fejezett ki, s ezen keresztül a világgal való kapcsolatát. A modern irodalom az elidegenedett ember műve, ezért nincs benne történet, mese. Az egyetlen mese, amely megmaradt az, hogy nincs többé mese. Ez az irodalom elérte a legmélyebb pontot, amelyet csak el lehet érni: ahol az idő megállt, mintha sohasem létezett volna. Így aztán nemcsak Tolsztojnak van vége, hanem Proustnak is. Nemcsak az objektív történelem éposza hiányzik, hanem az álom szubjektív története is, amely tulajdonképpen a tolsztoji epika tagadása. Korunk legjellegzetesebb műveiből kiveszett az emlékezőképesség. A klasszikus regény fontos vonása épp az emlékezés, a mindentudás, tájékozottság volt. Miért? Konstantinovič ezt avval magyarázza, hogy Tolsztoj például meg akarta menteni korának civilizációját, vívmányait, a mi korunk regénye azonban semmit sem akar megmenteni, még saját magát sem. Az irodalom ma szakít avval a világgal, melyben fogant, szakít tapasztalatainkkal s ezért, Konstantinovič szerint, megújulás előtt állunk. Mi leromboltuk a keresztény istent, de azokat a csírákat, melyek a vallásból bennünk vannak, nem semmisítettük meg egészen (Aragon Örök tavaszában is fellelhetők a keresztény világkép maradványai, mondja Konstantinovič), s ezért szakítanunk kell egy logikával, amely már nem a miénk. Másképp kell írunk, másképp élnünk s meghalunk is, mint eddig.

Konstantinovič hisz egy új életben. Az irodalom, mondja, ott kezdődik, ahol megvan az elhatározás, hogy fejjel menjünk a falnak, ha kell. Az irodalmat sohasem az értelmes, törvényhez ragaszkodó, óvatos, józan, bölcs emberek írták, hanem az elővigyázatlanok, bátrak. Nem Kreon, hanem Antigone a példakép, nem az örök tavasz, hanem egy új tavasz, amely még nincs, de születik, a mostani sötétségből jön világra.

Végeredményben, állapítja meg Konstantinovič, a történelem nem ért véget, és sohasem fog véget érni. A mai irodalom csak egy pillanat azon az úton, amely egy olyan világba vezet, amely nem ismeri se a békét, se a háborút, s amely, épp ezért, sohasem fogja kérdezni: Hol van Tolsztoj?

A REGÉNY SORSA — AZ EMBER SORSA

Más álláspontról tárgyalja, és Konstantinovičtól részben eltérő következtetésekre jut a regény kérdésében a Delo 6—7. számában Danilo Kiš (Sudbina romana).

A XX. század regénye ezt az általános, összefoglaló címet viseli Kiš szerint: Condition humain, akárcsak Malraux regénye. A regény fejlődését vizsgálva, Kiš három fokot különböztet meg, szemelláthatóan, és saját bevallása szerint is, Hegel hatása alatt: a) a regény egy osztály és egy nemzet eposza (Iliász és Odüsszea); b) a regény csak egy osztály eposza (Háború és béke, Balzac Emberi komédiája); c) a regény általános emberi eposz (Emberi sors). A korszerű regény jelzője tehát a kozmopolitizmus, tartalma pedig az ember sorsa.

Habár ma még érezni a regényekben az osztályjellegét, világos az is, hogy a deklasszáció folyamata megy végbe bennük, mert a regény lényege már nem osztályjellegű, hanem általános emberi és metafizikai. A mai regényíró műve, akármennyire osztályjellegű, irányzatos vagy párszerű, mindennekelőtt emberi mű, emberi dokumentum, dokumentum korunkról, tekintet nélkül a cselekmény helyére és idejére.

Ez a felfogás szükségesen bizonyos esztétikai változásokat is eredményezett. A dokumentum ugyanis veszít értékéből, ha túlságosan artistikus kifejezésekkel él a szerző, a művészi oldal elhanyagolása viszont a riporteri üresség veszélyét tartogatja.

A mai író arccal a jövő felé fordult, ezért meg kell teremtenie a maga világát, világképét és világfelfogását (ebben megegyezik Kijő nézete Konstantinovicéval), hogy kitöltse azt az űrt, amelyet felfedez. A mai regény problémája tehát nem a technika, a forma, problémái az ember létkérdéséből fakadnak. Ezért jogosulatlanok a mai jugoszláv regényírók kifogásai: a nyelvi akadályok, a nyelvi és regényírói hagyományok hiánya stb. „Hazai regényünk nyelvi akadályai leomlanak, s a technikai kérdések szinte önmaguktól megoldódnak abban a pillanatban, amikor megjelennek azok a művek, amelyek az Emberi Sors főcímet viselhetik” — állapítja meg Kijő.

AZ ESŐ AMERIKAI ISTENE

A zágrebi Zora könyvkiadó vállalat hamarosan megjelenteti Saul Bellow *The Adventures of Augie March* című regényét, amely egy lengyelzsidó amerikai leszármazottjainak nyomorgását festi le, sok humorérzékkel. Az 1954-ben írott könyv jól csengő írói nevet szerzett Bellow számára, a bírálók a legtehetségesebb amerikai írók közé sorolják. Újabb regényének — *Henderson the Rain King* (Henderson, az esőkirály) — az egyébként mindig tartózkodó londoni *Times Literary Supplement* egy egész oldalt szentel. A kritikusok szerint, ez a könyv is teli van az amerikai életmód ellentmondásaival, noha egészen másként, képletesen, és más környezetben ábrázolja őket.

Augie March-csel ellentétben, az új regény hőse, Henderson, tekintélyes amerikai családból származik, már dédapja államtitkár volt, apja pedig ismert tudós, életerőtől duzzadó férfi, de nem tudja fölfogni a társadalmi helyzetével járó felelősséget. Nem érez azonosítást korával, torz, különös tettekre ragadtatja magát, részegeskedik, tör-zúz, tékozolja mérhetetlen erejét, s a legnagyobb kellemetlenségekbe sodorja feleségét és gyermekeit. Végülis, belátja, hogy lehetetlen ezt az életmódot tovább folytatni, Afrikába utazik — megtisztulni. Kiderül azonban, hogy robusztus egyéniségét már túlon túl kikezdte a civilizáció, s ahelyett hogy megváltásra találna, önmagát és másokat is bajba kever. Először az Anewi törzshöz vetődik. Itt nagy a zűrzavar, a kétségbeesés, mert a víztartályban, amelyben a jószágokat itatják, békák vertek tanyát. A törzs vallása szerint minden állat szent, nem irthatják ki a békákat, viszont — hol itassák teheneiket? Henderson, fölhasználva a civilizált ember műszaki tudását, bombát tákol össze, hogy kipusztítsa a medencéből a békákat. Túl sok puskaport használ azonban, a robbanás szétveti a medence falait és a törzs víz nélkül marad. A warlik között — legalább is kezdetben — több szerencséje van, hatalmas erejével sikerül talpraállítania egy ledöntött bálványoszlopot. A törzs tagjai hálából kinevezik az eső istenévé. Szoros barátságot köt a törzs főnökével, tőle szerez tudomást az emberi természet alacsonyabb-

rendűségéről, ami — az állatokkal ellentétben — örökös bosszúvágyban nyilvánul meg. Fárasztó edzésnek veti magát alá, hogy megszabaduljon korábbi tévelygéseitől, attól az elképzeléstől, hogy a lelki problémák megoldhatók fizikai eszközökkel is (amint Amerikában megkísérelte) vagy műszaki trükkökkel (mint a békák esetében). A „lelkigyakorlatok” másik célja: olyanná lenni, mint az állatok királya, az oroszlán. Közben azonban barátját és tanítóját fölfalja egy oroszlán, és Henderson — lelkében teljes zűrzavarral — visszatér Amerikába.

VASÁRNAP

Simenon is megírta új regényét. A könyv mentes az „új regény” minden jellemvonásától, mégis elárul egyet-mást az új műfajról. A *Dimanche* (Vasárnap) című regényben félreértések viszik a cselekményt a legszélsőségesebb befejezésig, a gyilkosságig. Az író elsősorban a gondolattól a cselekvésig vezető út költi le.

A bűntény elkövetője, Emile, a La Bastide-hoz címzett tengerparti vendéglő szakácsa és tulajdonosa, békés, szorgalmas ember, akinek egyetlen öröme, ha időt szakíthat magának és csónakba szállhat, hogy szigonyával halásszon. A hétköznapi, nyugodt, a nyaralóvendégek gondtalan mosolyában fürdő ember azonban tragédiára készül. A vendéglő igazi tulajdonosa felesége, Berthe, a gazdag örökös, akit csak a vendéglő kedvéért vett el. Emile ifjúkora óta ott dolgozik az étteremben, úgyszólván saját két kezével fejlesztette azzá, ami. A házban azonban Berthe az úr, az övé a döntés joga, mindenki fél tőle, mindenki gyűlöli, és — még jelenlétében is — frizsidernek nevezik. Emile egyre jobban vergődik a zsarnokság súlya alatt, úgy érzi, hogy felesége láthatatlan láncokkal fűzte magához. Egyetlen gondolata sem lehet, amibe az asszony ne akarna, s ne hatolna is végül bele.

Berthe jelenlétében Emile úgy érzi magát, mint kiskorában, édesanyja vigyázó szeme előtt. Mind a két asszony ugyanúgy fiyeli, és olvas benne.

Ugye, mindig igazat mondasz? — szokta faggatni Berthe, és mindig azt hozza is tette: — Nem túrném el, ha hazudnál!

— Egy gyereknek sincs joga ahhoz, hogy hazudjon anyjának! — mondotta hajdan édesanyja, s magabiztosan folytatta: — Különbén is, hiába próbálnád meg...

Berthe a legváratlanabb pillanatokban szegezte neki a kérdést: — Mire gondolsz?

Emile ilyenkor, mint a tettenért gyermek, elvörösödött és gyötrelmes megalázottságot érzett. Ez volt a helyzet, amikor Berthe Adát, egy olasz kőműves hallgatag, kissé „butácska” lányát fogadta föl szolgálónak. A cselédlány szemében Emile bálványá magasztosul. A férfi tisztában van ezzel az imádattal, és fokozatosan a leányban látja megtestesülni minden szabadságvágyát. Egy napon kimondja: mától kezdve vasárnap kezdődik, s az elmaradhatatlan rizskörtésbe arzén kerül. Később, amikor Emile meg akar róla győződni, hogy felesége megeszi-e a rizst, Adát találja az asztal mellett, Berthe pedig nyugodt, kemény, ezúttal gúnnyal teli pillantással fogadja.

Igy, a csattanóig fejlődő események ábrázolásával, Simenon tulajdonképpen ugyanazt az emberi hazugságot fejezi ki, ugyanazokat a ki nem mondott ellentéteket, ugyanazokat a magányos emberi sorsokat írja le, amelyeket Nathalie Sarraute és Claude Muariac örökítenek meg, eltúlozva a lelki események méreteit.